

Botos Katalin:

Szubszidiaritás az egyházi tanításban

Hallatlanul fontos kérdés a szubszidiaritás korunkban. Mielőtt a Katolikus Egyház ezzel kapcsolatos tanítására rátérnénk, szeretném bemutatni egy nemzetközi hírnevű közgazdász véleményét a témáról.

1. A helyi közösségek gazdasági jelentősége

Raghuram Rajan az IMF első nem amerikai származású fő közgazdásza volt. Komoly tudományos pályát futott be, 1991 óta napjainkig a Chicagói egyetem professzora, és számos külföldi egyetem vendégprofesszora. Könyvet írt 2004-ben chicagói professzor-társával, Luigi Zingalesselel, az alábbi címmel: „Mentsük meg a kapitalizmust a kapitalistáktól!” A 2008-as pénzügyi válság előtt megjósolta a folyamat bekövetkezését, amiért a vezető pénzügyi körök vészmadárnak nevezték. De előrejelzése szóról-szóra bevált! Nagyszerű könyvet írt 2010-ben „Fault Lines” címmel, amelyben bemutatta a pénzügyi válság anatómiáját. Amúvel számos magas elismerést nyert el szakmai körökben. 2013-16 között az Indiai jegybank kormányzójának hívták meg. A világ legnépesebb országának legfontosabb pénzügyi posztján állva, jól látta és napjainkig is látja a társadalmi problémákat, a szegénység és gazdagság szélsőségeit. 2019-ben érdekes könyvet jelentetett meg: „The Third Pillar: How the State and Markets Are Leaving Communities Behind.” A könyv a bennünket körülvevő világról, a piac és az állam kettősségéről szól. Arról, hogy mind a piac, mind az állam némiképp elfeledkezik a közösségekről. A gazdaságot az emberi kapcsolatok hálójába ágyazva mutatja be, amelyben értékek és normák léteznek. A legtöbb közgazdász ezek figyelembe vétele nélkül gyakorolja mesterségét. Könyve három részből áll: Az első részben e három szereplőből álló gazdaság történelmi fejlődését mutatja be. A középkori feudális Európát, majd a társadalomban végbemenő, az 1929-33-as válsághoz vezető világfolyamatokat vázolja, a második világháború és az információs-technikai forradalom hatásait mutatja be. Ennek során jelzi két hatalmas gazdaságban: az Indiában és Kínában kialakuló egyenlőtlenségeket. A harmadik részben javaslatait tárja elénk.

Szeretné Rajan összekapcsolni a gazdasági növekedés hagyományos eszköztárát az olyan értékekkel, mint *a bizalom, a társadalmi elismerés*. Nem lehet, hogy a cégvezetés kizárólagos ösztönzője a részvényesi érdekeltség kielégítése legyen. Az ún. *shareholder value* (részvényérték) helyett a *stakeholder value*-t kellene figyelembe venni, vagyis a gazdálkodó egység sikerességében érdekelt többi szereplő érdekét is. Rajan természetesen látja, hogy egy ilyen célfüggvény konkrét megfogalmazása nehéz. A részvényérték növekedése egyszerűen mérhető, így ideális mutató. Csakhogy, mint tudjuk, alaposan manipulálható, s ilyen esetekben korántsem az érdekeltek széles körét szolgálja, hanem jószerént csak a menedzsereket.... De hát, ki is a *“stakeholder”*?

Próbál Rajan példákat hozni, hogyan lehet a részvényesi érdekeltséget finomítani, hogy ily módon a kívánt társadalmi hasznossághoz közelebb kerüljön a cég. Például, azt mondja, hogy a munkavállalókba, illetve azoknak önmagukba fektetett beruházását is figyelembe kell venni, a vállalat beruházásai mellett, amelyek a termelékenység és hatékonyság növelését szolgálják. Egy hotel speciális üzletkörének igényeit “kitanult” munkatárs például – érték. De érték lehet egy hagyományos beszállító, amely a cég speciális igényeihez igazodott, hosszú ideje. Rámutat, hogy az európai gyakorlat korábban e szempontoknak jobban megfelelt, mint az amerikai vállalatvezetési módszer. Mindenesetre, a kisebb, vállalati, helyi közösségek értékítéletével *finomhangolni* kellene a piac szerepvállalását az eredményes gazdálkodásra való törekvésben.

A túlzott központosítás a gazdaság egészében káros, állítja Rajan. Ugyanakkor, nem lehet teljességgel szembe menni a piac tendenciáival. Azt látja, hogy a piac fejlődése képes önkorrekcióna. Például, úgy véli, hogy a monopolhelyzetű vállalatokat az innovációt támogató gazdasági környezet kényszeríti arra, hogy maguk is innováljanak, és az elért eredményekből többet juttassanak fogyasztóiknak. Azaz, a környezet a nagy monopolistáknak se engedi adott esetben teljességgel dominálni a piacot, mintegy, a fogyasztó “stakholderek” kárára. A környezet értékítélete mutatkozik meg abban is, hogy gombamód szaporodnak a kisebb termelő egységek a nagyvárosok környezetében, mert az emberek szívesbben vásárolnak kézműves terméket, bio-élelmiszert... Azt állítja, hogy például az egészségügy technikai fejlődése nagyobb arányúvá teszi pl. a tanult nővérek iránti keresletet, és előbb-utóbb korrigálja az orvosfizetések túl magas szintjét. Úgy véli, egy kombinált megoldás vihet sikerre: a piac jobb működése, az állami szerepvállalás újra-fókuszálása, és a helyi-lokális közösségek erősítése.

A könyv kritikusai azt írják, hogy a javaslatok nem eléggé átütőek, olykor talán kissé naívak is; de a helyi közösségeknek a figyelem központjába állítását mégis fontosnak ítélik. Egy hindu recenzió arra mutatott rá, hogy a családi kötelek megerősítése nélkül semmilyen jobbtó kísérlet nem érhet célt... Ez nagyon tanulságos lehet számunkra, európai, magyar emberk számára is.

2. A katolikus egyház a szubszidiaritásról.

A Katolikus Egyház társadalmi tanítása a *Rerum Novarum* enciklika utáni időszakban folyamatosan foglalkozott a témával. Első ízben a *Quadragesimo Anno* említi meg a *szubszidiaritás* szükségességét: Amit az egyén meg tud tenni, azt ne bízsa az államra, s az állam engedje át a „kisebb közületeknek”, amit azok meg tudnak tenni.(1931)

II. János Pál pápa a *Centesimus Annus* enciklikában említi a szubszidiaritás elvét, hangsúlyozva, hogy a szolidaritással együtt, ez a modern társadalmi rend alapja.(1991)

XVI. Benedek pápa a *Caritas et Veritate* enciklikában (2009) ugyancsak hangsúlyozza a szubszidiaritás és a szolidaritás közötti kapcsolatot. Kiemeli, hogy az emberi fejlődés és a társadalmi igazságosság érdekében szükséges, hogy a nagyobb közösségek támogassák a

kisebb közösségeket, de meg kell ugyanakkor hagyni náluk az önálló döntéshozatal és cselekvés lehetőségét.

Ferenc Pápa *Laudato si* enciklikája (2015), amely a teremtett környezet védelméről szól, ugyancsak kiemeli, hogy ebben nagy szerepe van a helyi közösségeknek.

Mindezek közül egyet választanék alaposabb elemzésre. Ez pedig XVI Benedek enciklikája, a *Caritas in Veritate* (CIV). Sok szöveget átveszek az enciklika megfogalmazásából természetesen a közbeszédhez igazítva. Jobban azonban nem tudom megfogalmazni a problémát, mint Benedek pápa.

XVI Benedek tanítása szerint a szubszidiaritás személynek társadalmi csoportok révén adott segítség, amikor az illetők a maguk erejéből nem képesek valamit elvégezni. Ugyanakkor, a szubszidiaritás a megsegített egyén bevonására alapoz. Vagyis azt várja el, hogy ki-ki vállalja saját felelősségét. E szavakat olvasva, gondolhatunk az Ószövetségi tanításra, amely szerint a szegényeknek kell engedni az elhullott kalászkok összeszedését; de ők maguk is tegyenek valamit sorsuk javításáért.

A szubszidiaritás elve figyelemmel van a személy méltóságára, mert ez a leghatékonyabb ellenszer a gyámkodó társadalmi rendszerek minden formájával szemben. Nehogy valamiféle veszedelmes egyeduralmi hatalom keljen életre, a globalizáció irányításának is szubszidiáris jellegűnek kell lennie, úgy hogy a különféle szintek nyomon követhető módon működjenek együtt. Ehhez olyan megoldás kell, „amely nem sérti a szabadságot, és konkrét eredményeket mutat fel” – fogalmaz az enciklika.

A szubszidiaritást a pápa nem csak egy országon belül, de globális viszonylatban is értelmezi. Kiemeli, hogy a szubszidiaritás elvének meg kell őriznie a szoros kapcsolatát a szolidaritás elvével és viszont. „Mert ahogyan szolidaritás nélkül a szubszidiaritás társadalmi partikularizmusba csúszik, éppen úgy igaz az is, hogy a szubszidiaritás nélkül a szolidaritás olyan társadalmi rendszerekbe torkollik, amelyek megalázzák a rászorulókat. Ezt a szabályt általános értelemben különösen akkor kell figyelembe venni, amikor a nemzetközi fejlesztési segélyek folyósítására vonatkozó kérdésekről van szó”. (CIV, 58) Ismét szó szerint idéztük az enciklikát. Benedek pápa itt a nemzetközi segélyezési gyakorlatra utal, amely igen gyakran függőségi helyzetben tarthat népeket. Célszerűnek látja a pápa a helyi civil szervezetek, egyházak bevonását a segélyakciókba, amikor azok esetleg korrupcióra hajlamos belső vezetéssel, a helyi kizsákmányoló hatalommal való tárgyalások segítségével történnek. Olyan formát kell találni, amelyben maguk a segélyezettek is közreműködnek. Így elérhető, hogy a gazdaság területén a legfontosabb segélyek, amelyekre a fejlődő országoknak szüksége van, úgy álljanak össze, hogy lehetővé tegyék és segítsék ezen országok termékeinek fokozatos eljuttatását a világpiacon, és így biztosítsák ezeknek az országoknak ésszerű részvételét a nemzetközi gazdasági életben. (Gyakran a fejlett országok attól tartanak, hogy saját termelőik piacát hódítják el a megsegített fejlődők. Aligha érzik át a fejlődőkből jövő agrár-import ellen védekező „hazai” termelők, hogy milyen életfontosságú, túlélést segítő lehet egy ilyen ügylet a fejlődő ország számára.) Utal a pápa arra, hogy mindenkinek előnyös megoldásokra kell törekedni, ami megfelelő szabályozó rendszert kíván. De nem mondja ki – nem is feladata egy

enciklikának ilyen gazdasági elemzésben elmélyülni – , hogy a probléma gyökere a fejlődők eladósodása, ami miatt exportjukból nem lesz hazai keresletet növelő belgazdasági jövedelem, hanem nyomban elfolyik az adósságszolgálatra. Szinte be se lép az adott országba... Így az exportot segítő támogatások valójában nem a közjót szolgálják az adott fejlődő országban, hanem hitelezőik javára vannak...

Az már messze túlmegy a szubszidiaritás kérdésén, de nem állom meg, hogy ne mutassak rá az enciklika szövegében rejlő mély, és szélesen értelmezett ökumenikus gondolatokra.

„A technológiailag fejlett társadalmaknak saját műszaki fejlődésüket nem szabad összetéveszteniük állítólagos kulturális fölényükkel, hanem újra fel kell fedezniük saját maguk időnként feledésbe merülő erényeit, amelyeket a történelem során virágoztattak fel. A feltörekvő társadalmaknak hűségesnek kell maradniuk ahhoz, ami hagyományaikból rendelkezésre áll a valódi emberi értékek számára, olyan módon, hogy elkerüljék ezeknek a hagyományoknak feledésbe merülését a globális technikai civilizáció következtében. Minden kultúrában vannak olyan különleges és változatos egyezések erkölcsi téren, amelyek a Teremtő által szándékolt közös emberi természet kifejeződései, és amelyeket az emberiség erkölcsi bölcsessége természetjognak nevez. Minden kulturális, vallási és politikai párbeszédnek ez az egyetemes erkölcsi törvény a szilárd alapja, miközben ugyanez teszi lehetővé a különféle kultúrák változatos sokféleségét, miközben nem fosztja meg azokat az Igaz, a Jó, Isten közös keresésétől. Következésképpen az ehhez a szívekbe írt törvényhez való emberi ragaszkodás minden konstruktív társadalmi együttműködés előfeltétele. Minden kultúrában vannak visszahúzó erők, amelyektől nehéz és fáradságos erőfeszítéssel kell megszabadulni, és amelyek árnyékából ki kell kerülni. A keresztény hit, amely úgy ölt alakot az egyes kultúrákban, hogy túl is lép rajtuk, képes segíteni ezeket abban, hogy a világméretű közös fejlődés javára az egyetemes közösséget és a szolidaritást válasszák.” (CIV 59)

Az enciklika szövegének van még további, a szubszidiaritással közvetetten összefüggő aspektusa. Ez egészen közel áll a R. Rajantól a tanulmány elején idézett gondolatokkal. Ugyanis azzal foglalkozik a pápa, hogy a multinacionális cégek valóságos birodalmak. A világgazdaság tekintetében szubszidiárisak, de olykor egy-egy államnál is nagyobbak. Mégis, helyénvalónak találom a szubszidiaritás témakörében tárgyalni e kérdéseket. Láttuk Rajannál, hogy milyen súlyt helyez *a vállalat, mint közösség* értelmezésére.

A **Caritas in Veritate** enciklika több szakaszban is foglalkozik a gazdasági szereplők, köztük a multinacionális vállalatok kötelességeivel. Hiszen ezek a cégek is bizonyos közösséget alkotnak! Az alábbi paragrafusok különösen relevánsak:

- **36. paragrafus:** Hangsúlyozza, hogy a gazdasági tevékenységet erkölcsi alapokon kell végezni, és a vállalkozásoknak tiszteletben kell tartaniuk az emberi méltóságot. Az igazságosság és az etikai elvek nem elválaszthatók a gazdasági céloktól.
- **38. paragrafus:** Arra mutat rá, hogy a gazdaság nem lehet csupán önérdék-vezérelt. A vállalatoknak hozzá kell járulniuk a közjóhoz, *különösen azokban a régiókban, ahol tevékenykednek.*

- **50. paragrafus:** A vállalatoknak felelősséget kell vállalniuk a környezetvédelemért, különösen a természeti erőforrások fenntartható használatáért, és el kell kerülniük a környezeti kizsákmányolást.
- **40. paragrafus:** Hangsúlyozza, hogy a globális gazdasági szereplőknek felelősséget kell vállalniuk a globális igazságosság előmozdításáért, beleértve a gazdasági egyenlőtlenségek csökkentését.
- **41. paragrafus:** XVI. Benedek pápa beszél a gazdaság új formáiról, amelyek az etikai elveket és a közösségi szolidaritást helyezik előtérbe. Különösen vonatkozik ez a multinacionális cégekre, amelyek nagy befolyással rendelkeznek.

Hadd idézzek szó szerint: „hasznos megjegyeznünk, hogy *a vállalkozásnak többértékű jelentősége van*, és ez egyre erősödni fog. A piac-állam kételemes rendszerének régóta tartó egyeduralma ahhoz szoktatott minket, hogy kizárólag kapitalista típusú magánvállalkozóra gondoljunk egyfelől, s másfelől az államra, mint irányítóra. Valójában azonban a vállalkozást összetettebben kellene értelmezni”. Jól mutatja e szövegrészlet, mennyire egybecseng Rajan mondanivalója az enciklika gondolatmenetével!

- **45. paragrafus:** A globális gazdaság szereplőinek olyan politikákat kell követniük, amelyek elősegítik az átfogó emberi fejlődést, különös tekintettel a legszegényebbre.

Ezek a paragrafusok mind azt mutatják meg, hogy a multinacionális vállalatok nem háríthatják el erkölcsi és társadalmi felelősségüket. Az enciklika üzenete egyértelmű: a gazdaság nem öncélú, hanem az emberiség szolgálatában kell állnia.

Ugyanakkor, teljesen világos, hogy *a keresztény társadalmi tanítás két oszlopa a szubszidiaritás és a szolidaritás*. A szubszidiaritást bizonyos értelemben az önkormányzatiság elvének is fogalmazhatjuk. Rendkívül fontos lenne, hogy a hazai viszonyainkban is erősödjék ez a szerveződés. Igen megosztott társadalmunk „gyógyulását” segítené.

Ugyanakkor azonban látni kell, hogy a *szubszidiaritásnak több metszete van*: országon belül és nemzetközi méretekben is értelmezhető – amint ezt Benedek pápa is tárgyalta, a nemzetközi segélyekkel kapcsolatosan.

Lehetséges a szubszidiaritás egy fordított értelmezése is, hogy amire nem képes a lokális egység, azt viszont az államnak kell megtennie.

Ha nemzetközi összefüggésben nézzük gazdasági szempontból a témát, látható például, hogy a modern gazdaság sürgetően követeli meg az államtól a technikai kutatások támogatását, a humántőke fejlődésének elősegítését, az infrastruktúra fejlesztését, amelyekhez az egyének, a kisebb közösségek és vállalkozások ereje nem elegendő. Úgy tűnik tehát, hogy a nemzetközi versenyképesség megőrzéséhez az államnak ezen funkcióit aktivizálni kell. Konklúzióként tehát azt vonhatjuk le, hogy a modern életben *az állam és a piac jó arányú feladat-*

meghatározása mellett a *lokalitás és az állam közötti feladatmegosztás is* a sikeres társadalmi fejlődés alapja. **Vezérelv kell azonban maradjon az emberi méltóság, az egyéni felelősségvállalás szem előtt tartása, a szolidaritás egyidejű megőrzésével.** Ahogyan ezt Benedek pápa enciklikájának szavai is tükrözik.

Csongrád, 2024 november